

УДК 334.723.6

С. О. Тульчинська,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"
І. І. Свистун,
магістранка,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ НАУКОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

S. Tulchinskaya,
Ph.D. Economics, Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department,
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"
I. Svystun,
Master student,
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

FUNDING OF PUBLIC RESEARCH INSTITUTIONS IN UKRAINE

У статті проводиться аналіз фінансового забезпечення науки України; оцінюється фінансова підтримка науки України з боку держави; здійснюється порівняння обсягів фінансування науки в Україні та розвинутих країнах Європи та США; простежуються можливості введення додаткового фінансування науково-дослідних закладів, на основі практичного досвіду європейських країн. Розглянуто основні напрями фінансових потоків, їх ефективність та пріоритетність.

У роботі коментуються закони України щодо фінансування закладів науки і наведені реальні цифри фінансових надходжень, їх порівняння з запланованими; сформульовано можливі загрози подальшого зменшення інвестування в науку України; виявляються необхідні умови для інноваційного розвитку держави.

Дослідження доводить, що на сьогоднішній день фінансування науки в Україні здійснюється не на належному рівні та не в повному обсязі; продемонстровано, що значне відставання в фінансуванні наукової діяльності в Україні порівняно із низкою країн світу вимагає прийняття виважених рішень з боку держави та реалізації якісних змін у підходах щодо залучення альтернативних джерел фінансування.

This paper analyses the financial support of science in Ukraine, estimates the financial support of science of Ukraine by government; compares the funding of science in Ukraine with the developed countries of Europe and the USA and posts possible ways of attracting additional funding for research institutions based on evidence from European countries. The main areas of financial flows, performance, and priority were shown.

The paper comments on Ukrainian laws pertaining to the financing of science and provides actual expenditure data in comparison to planned expenditure data. Also discussed is the potential threat of further reducing investment in the science of Ukraine and the effects on the necessary conditions for innovation development.

Research shows that current provision of funding of science in Ukraine is not sufficient and not effectively disseminated. There is evidence of a significant gap in research funding in Ukraine compared with a number of other countries. The closing of this gap would require increased governmental attention as well as quality changes in approaches to attract alternative sources of funding.

Ключові слова: наука, фінансування, бюджет, джерела фінансування, фінансові потоки, конкурентоспроможність, фандрайзинг.

Keywords: science, finance, budget, funding, financial flows, competitiveness, fundraising.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями фінансування державних установ займається ряд вітчизняних науковців, таких як Дем'янишин В.Г., Матвєєва В.О., Василик О.Д., однак в цих дослідженнях мало висвітлені шляхи покращення фінансового стану таких установ, надано недостатньо практичних рекомендацій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка фінансової підтримки науки в Україні з боку держави; визначення розмірів фінансування наукових інститутів; виявлення необхідних умов інноваційного розвитку країни; обґрунтування альтернативних джерел фінансування науки в Україні, спираючись на зарубіжний досвід; розгляд можливих варіантів партнерства задля

Таблиця 1. Джерела фінансування наукової та інноваційної діяльності в Україні

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
	млн грн.				
2007	10 850,9	7 999,6	144,8	321,8	2 384,7
2008	11 994,2	7 264,0	336,9	115,4	4 277,9
2009	7 949,9	5 169,4	127,0	1 512,9	1 140,6
2010	8 045,5	4 775,2	87,0	2 411,4	771,9
2011	14 333,9	7 585,6	149,2	56,9	6 542,2
2012	11 480,6	7 335,9	224,3	994,8	2 925,6

Джерело: складено за даними [9], за відповідні роки.

розробки ефективних планів покращення фінансового стану організацій.

РЕЗУЛЬТАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показує світовий досвід, соціально-економічний розвиток країни прямопропорційно залежить від частки ВВП, що витрачається на наукові дослідження. Зростання цієї частки змінює функціональну роль науки в житті країни.

Розвиток науки і техніки є головним фактором прогресу самого суспільства. Він сприяє підвищенню добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Саме тому для покращення рівня науки, техніки та інновації в Україні виникає необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

На сьогодні економіка розвинутих країн є інноваційною, що суттєво впливає як на рівень конкурентоспроможності країн, так і на рівень життя їх населення. Тому збільшення фінансових потоків на наукові дослідження та інновації дасть можливість значно поліпшити продуктивність виробництва та конкурентоспроможність України.

У Конституції України зазначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством (ст. 54 Конституції України) [1]. Отже, держава має приділяти велику увагу фінансуванню наукової та науково-технічної діяльності, що включає фінансування фундаментальних досліджень та видатків на розробку перспективних технологій і пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу.

Відповідно до законодавства бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування. Базове фінансування надається для забезпечення: фундаментальних наукових досліджень; найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони; розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності; збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; підготовки наукових кадрів [6].

Наука виступає головною умовою розвитку науково-технічного прогресу, засобом зростання ефективності суспільного виробництва і забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції.

В Україні діє широка мережа наукових установ з її координуючим центром — Національною академією наук України. Всі науково-дослідні організації загальнонаукового профілю перебувають у віданні Національної академії наук України і здійснюють розробку теоретичних проблем, що

мають загальнодержавне значення. Вони включають науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські та технологічні організації, підпорядковані різним міністерствам і відомствам, що здійснюють розробку проблем прикладного характеру. За рахунок бюджетних коштів в Україні фінансується майже третина наукових і науково-технічних робіт. Це в основному такі наукові заходи:

- фундаментальні дослідження і розробки, в тому числі оборонного характеру;
- розробки, що відображають пріоритетний напрямок розвитку науки і техніки;
- прикладні науково-технічні розробки загальнодержавного значення;
- науково-технічні розробки, що реалізуються за співробітництвом на основі міждержавних угод [6].

Оскільки кількість бюджетних коштів, яка спрямовується на розвиток науки, є достатньо обмеженою, то держава застосовує фінансово-кредитні важелі стимулювання для суб'єктів науково-технічної діяльності. Це, зокрема, здійснення пільгового оподаткування і кредитування, створення інноваційних фондів, сприяння організації і комерційній діяльності комерційних банків, заснованих на різних формах власності, а також запровадження прискореної амортизації основних засобів суб'єктів господарювання, що здійснюють роботи з пріоритетних напрямів науково-технічної діяльності. Обсяг витрат для кожного наукового закладу визначається планами науково-дослідних робіт і відображається у кошторисі за категоріями видатків згідно з економічною класифікацією. Витрати на наукову та інноваційну діяльність за джерелами фінансування подано у табл. 1.

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [2] чітко визначають відсоток ВВП на науку, що складає 1,7 %. На сьогодні фінансування здійснюється не повністю, воно коливається в межах 1 та 1,36 %. У 2010 році фінансовий потік на розвиток науки почав скорочуватися і становив 0,43 % ВВП [7]. Це найменша частка державного бюджету за останнє десятиріччя і найнижчий показник серед усіх європейських держав. Скорочення видатків на науку неодмінно потягне за собою згортання наукових розробок у сфері інноваційних технологій. Це автоматично призведе до відтоку молодих науковців за кордон, а українська економіка і надалі залишатиметься "сиринною".

Достатні обсяги валових внутрішніх витрат на НДДКР виступають необхідною умовою ефективного фінансування національних інноваційних систем, адже збільшення фінансування наукової діяльності є внутрішнім фактором економічного зростання. У той час, як недофінансування української науки в недалекому майбутньому матиме згубні наслідки для країни в цілому.

В Україні за останні 20 років склалася така ситуація, що підприємства в основному розвивалися, не інвестуючи в науково-технічні розробки. Більшість великих підприємств зосереджені в металургії, тобто в такій галузі, де можна було заробляти, не вкладаючи кошти в сучасні технології [5].

Європа та США давно оголосили курс на розбудову науки та інноваційний шлях розвитку. Європейці в Лісабонській стратегії зазначили виділення щорічно на науку не менше 3 % ВВП. У США науково-технічна галузь щорічно фінансується не менше як 4 % ВВП [4]. Світовий досвід підтверджує, що при зменшенні фінансування науки нижче 0,4 % ВВП, — наука в країні виконує лише соціокультурну функцію; перейшовши цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати і виконувати пізнавальну функцію в суспільстві; і лише при перевищенні показника 0,9 % ВВП включається економічна функція науки [8].

Фінансування наукової діяльності здійснювалося в країнах світу з різних джерел. В одних країнах історично переважало державне фінансування (зокрема, країни ЄС), в інших, таких як США, Південна Корея, більшою мірою було представлено фінансування за рахунок коштів приватних осіб та підприємств. Водночас, в останнє 10-ліття XX ст. тенденція диверсифікації джерел фінансування науки набула поширення в усіх країнах.

В Україні вже тривалий час розглядається можливість державно-приватної співпраці. Так, 26 червня 2009 року прийнято Закон України "Про основи державно-приватного партнерства" [3]. Дане співробітництво містить як переваги, так і деякі недоліки, хоча недоліки на даний момент викликані тим, що розвиток партнерства знаходиться на початковій стадії. До переваг можна віднести об'єднання секторами ресурсів, потенціалів держави та бізнесу, розподіл та мінімізація ризиків. До спірних питань, що часто виявляються на практиці, відносяться:

— невизначеність мети участі приватного партнера у відносинах державно-приватного партнерства (далі ДПП), оскільки ні отримання прибутку, ні придбання прав власності на державне майно, ні отримання додаткових інвестиційних можливостей не є можливими при такій формі співпраці. Також Закон не містить положень про гарантії і взагалі про порядок відшкодування вкладених засобів приватним партнером; ДПП не є видом інвестиційної діяльності, що не додає ентузіазму приватному бізнесу для укладання такого виду партнерства;

— неможливість використання інших фінансових інструментів, інститутів, окрім договорів, що значно звужує коло можливостей для обох сторін;

— оренда державного майна строком більш ніж на 5 років багато в чому відповідає ознакам ДПП і обумовлює часом необґрунтоване застосування цього виду партнерства. Хоча при більш детальному розгляді нормативної бази бачимо, що загалом оренда державного майна як альтернатива ДПП для приватного партнера не зазнала змін;

— відсутні вимоги до статусу державного партнера, на відміну до дуже жорстких вимог до партнера приватного;

— надто складна процедура проведення конкурсу, що не є привабливим фактором для представників бізнесу [9].

Для покращення фінансового забезпечення сфери науки в Україні потрібен системний комплекс заходів, однак застосувавши концептуальний підхід можна виділили ті з них, які є найбільш актуальними та вагомими у сучасних економічних умовах:

— створення ефективної системи розподілу державних ресурсів;

— забезпечення сприятливої системи фінансового регулювання НДДКР;

— створення у країні системи перерозподілу фінансово-кредитних ризиків НДДКР;

— налагодження співпраці із закордонними суб'єктами НДДКР.

Однією із форм фінансування інноваційних проектів та цільових програм бюджетних установ може бути фандрайзинг. Фандрайзинг — це пошук ресурсів (людей, устаткування, інформації, часу, грошей та ін.) для реалізації проектів або підтримувannya існування організації. Крім того, Фандрайзинг — це також наука про успішне переконавання інших у тому, що діяльність організації заслуговує уваги і підтримки. Приклад роботи фандрайзенгу: придбання авторитету організації; пошук потенційних інвесторів; обґрунтування потреб організації відповідно до інтересів інвесторів; постійна робота з потенційними вкладниками.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан фінансування науки в Україні є досить невтішним. Неефективним є розподіл коштів у бюджеті, причому не відбуваються бажані зміни у використанні нових джерел фінансування даної галузі.

Отже, якщо держава не змінить свого ставлення до фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій, Україна буде продовжувати втрачати конкурентні позиції економіки. Продемонстровано, що значне відставання щодо існуючого рівня та погіршення динаміки фінансового забезпечення наукової діяльності в Україні порівняно із низкою країн світу вимагає проведення виважених змін у підходах щодо залучення альтернативних джерел фінансування для становлення інноваційного шляху розвитку української економіки. Органи державної влади та управління мають визначити стратегічні, середньо- й короткострокові пріоритети загальнодержавного рівня, визначитися з інноваційно-орієнтованими пріоритетами галузей економіки, розвиток яких дасть можливість поступово формувати попит на наукові розробки з боку реального сектора економіки з метою подолання невідповідності між наукою, освітою та виробництвом.

Зважаючи на вищесказане, сьогодні в Україні необхідно розвивати такі відносини, як фандрайзинг, державно-приватне партнерство тощо, що забезпечать інтереси обох сторін співпраці.

Література:

1. Конституція України зі змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року №2222-IV // Стаття 54 Конституції України.

2. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" N 1977-XII / Верховна Рада України; редакція від 05.12.10.12.

3. Закон України "Про основи державно-приватного партнерства" — редакція від 02.12.2012. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 40. — Ст. 524.

3. Денисюк В.А. Напрями розвитку венчурного фінансування в країнах ЄС та актуальність їх використання в Україні: Інноваційно-інвестиційна діяльність / В.А. Денисюк // Проблеми науки. — 2009. — № 11. — С. 9—20.

4. Зінь Е. Зруйнуємо, якщо не змінимо підходи: Вища школа та її фінансування / Е. Зінь // Освіта. — 2010. — 21 лютого.

5. Тропіна В. Бюджетне забезпечення соціальної функції в Україні / В. Тропіна // Фінанси України. — 2010. — № 5. — С. 15—31.

6. Тульчинська С.О. Проблеми фінансування науково-технологічного потенціалу та інноваційних процесів в Україні / С.О. Тульчинська // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти; редкол.: Землякин А.И. (отв. ред.) и др. — Донецк, 2006. — Т. 2. — С. 106—121.

7. Ящишина І.В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І. В. Ящишина // Економічний простір. — 2010. — № 38.

8. Адвокати і правники — "Державно-приватне партнерство як інструмент подолання економічної кризи в будівництві і девелопменті" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kisilandpartners.com/ukr/press_room/news/436/

9. Державний комітет статистики України — Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. — Режим доступу — http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ-2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013 р.